

Hegel'in "Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı" ve Romantik Yazın Kuramı

Hegel's "First Systematic Program of German Idealism" and Romantic Literary Theory

Onur Bilge KULA*

Öz

Bu yazıda irdelenen Hegel'in "Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı" (1796 veya 1797) adlı yazısı, hem Hegel estetiğinin tarihsel-düşünsel evrimi, hem de romantik edebiyat akımının gelişimi bakımından önemlidir. Sözü edilen yazı, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Hölderlin, Friedrich Schlegel ve Friedrich Schelling arasında gelişen yoğun etkileşim sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, bu yazının asıl yazarının kim olduğu konusu hala tartışmalıdır. Hegel, Hölderlin ve Schelling, anılan yazıyı sahiplenerek, toplu yapıtlarında yayımlamışlardır. Bununla birlikte, yazının Hegel'e aidiyeti hakkında daha yaygın bir uzlaşma vardır. Dizge Programı'na göre, aklın en yüksek idesi, estetik/güzellik idesidir. Estetik ide bütün insanları birleştirebilir. Filozof, yazıncı kadar estetik duyarlılık taşımaktadır; çünkü, tinin felsefesi, estetik bir felsefedir. Estetik duyarlılık olmaksızın, düşünsel derinlik söz konusu olamaz. Tümel bir sanat olan edebiyat, diğer sanatlara göre, daha üstün bir değer taşır ve onları kapsar. Aydınların geniş halk kesimleriyle buluşabilmesi için ve halkın felsefi idelere ilgi duyması için, din ve mitoloji estetikleştirilmelidir ve akılcılaştırılmalıdır. Mitoloji felsefileşirken, felsefe de söylenleşmelidir. Aydınlanmışlar, halkı hor-görme, halk da yetkelerden/otoritelerden korkma alışkanlığını bırakmalıdır. Böylece, Aydınlanma'nın ülküsü olan insanların genel eşitliği gerçekleştirilebilir.

Anahtar Sözcükler: Hegel estetiği, Alman idealizmi, romantik akım, aydınlanma

Abstract

Hegel's "First Systematic Program of German Idealism" (1796 or 1797), which is the subject of this study, is important regarding both the historical and spiritual evolution and the development of the Romantic movement. The mentioned script is the result of a vivid interaction between Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Hölderlin, Friedrich Schlegel and Friedrich Schelling. For this reason it is still under discussion who might be the actual author. Although Hegel, Hölderlin as well as Schelling claimed the authorship of the script

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü,
obkula@hacettepe.edu.tr

and published it in their complete works, there is a consensus that Hegel is the actual author. According to this "Systematic Program," the highest idea is the idea of aesthetic beauty. The idea of the aesthetic can unite all mankind. Therefore the philosopher ought to be aesthetically sensitive on the level of the artist, since the philosophy of the spirit is an aesthetic philosophy. Literature, which is a universal form of art, has a higher standing than the other arts and includes them. In order to connect philosophy with the people and to vouchsafe the interest of the people in philosophy, religion and mythology have to be criticized and rationalized. While mythology ought to be philosophized, philosophy ought to become mythical. The enlightened parts of society ought to stop looking down upon the people, while the people have to stop fearing from authorities. Thus the ideal of the Enlightenment concerning the general equality of mankind can become reality.

Keywords: Hegel aesthetics, German idealism, Enlightenment, Romanticism

Romantik akımın ortaya çıkmasıyla birlikte, Avrupa'da edebiyat üzerine kuramsal düşünme ve irdelemeler, görülür ölçüde yoğunlaşmıştır. Aydınlanma deviminin eleştirel değerlendirmesine koşut olarak 1800'lü yılların hemen başında özellikle Almanya'da düşün ve sanat yaşamında başatlaşan romantizm, felsefede ve edebiyatta canlı bir tartışma ortamı yaratır. Bu tartışma ortamında felsefe ve yazın ilişkisi yoğunlaşarak, karşılıklı etkileşime dönüşmüştür.

Söz konusu etkileşim, kendisini en açık biçimde Alman idealizmi kapsamında geliştirilen ve "dizge programı" ya da "dizge tasarımı" olarak adlandırılan kuramsal bildirelerde gösterir.

Johann Gottfried Herder, Wilhelm ve Friedrich Schlegel Kardeşler, Hegel, Friedrich Schelling, Friedrich Hölderlin gibi kimi düşünür ve yazıncılar, felsefe-yazın ilişkisini ve etkileşimini kuramsallaştıran "dizge programları" geliştirirler.

Söz konusu düşünür ve yazıncılar arasında yer alan Hegel, Schelling, Hölderlin ve hatta Schlegel Kardeşler oldukça yoğun bir işbirliği, ortak çalışma ya da en azından görüş alış verişi içinde felsefi ve yazınsal yaklaşımlarını tartışmaya açarlar.

18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın hemen başında Friedrich Hegel, Friedrich Schelling, Friedrich Schlegel ve Friedrich Hölderlin dördlüsü, aralarında belli yaklaşım farkları olmakla birlikte, Aydınlanma'nın kazanımlarını büyük ölçüde benimseyerek, yeni bir kuramsal yaklaşım geliştirmeye koyulurlar. Söz konusu "yeni kuramsal yaklaşım", büyük ölçüde romantik düşünsel çıkış noktasını oluşturur.

"Dört Friedrich'ler" diye adlandırdığım bu düşünür ve yazıncılar, Aydınlanma'nın ihmal ettiği bireysel öznel ve metafizik öğelere de yer veren "dizge programları" geliştirir.

Söz konusu "dizge programları" arasında düşünsel yoğunluğu nedeniyle özellikle biri öne çıkar. Öne çıkan bu program, "Alman İdealizminin En eski Dizge Programı" adını taşır. Anılan dizge programı, romantik yazın üretimini ve kuramını görülür ölçüde etkilediği gibi, kanımca, bugün bile güncelliğini koruyan öte-çağcılık (post-modernizm) ile bağlantılandırılan modernite, modernizm, dinselleşme, ulusçuluk gibi kavramların felsefi-yazınsal kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu dizge programını ayırın-

tılı irdelemenin, Türkiye’deki yazın-kuramsal ve felsefi tartışmayı boyutlandırabileceği kanısındayım.

“Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı”¹ Etrafında Gelişen Tartışma

Bu programatik yazının kim tarafından yazıldığı konusu belli bir süre tartışmalı kalmıştır. Bazı araştırmacılara göre, bu yazının içeriği asıl olarak Hölderlin tarafından belirlenmiştir. Hegel, Hölderlin’in geliştirdiği düşünceleri, kendi eliyle yazıya dökmüştür. Bazı araştırmacılara göre, söz konusu yazı, Hegel, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling ve Friedrich Hölderlin üçlüsü tarafından birlikte geliştirilmiş ve yazılmıştır.

Söz konusu yazının asıl yazarlığına ilişkin tartışma bir yana, Hegel, Schelling ve Hölderlin üçlüsü arasında, özellikle de Hegel ve Hölderlin arasında dikkate değer bir ilişki ve etkileşim olduğu bilinmektedir. Hölderlin’in Hegel’e “Sevgili Kardeşim” diye hitap ettiği (10 Temmuz 1794, 26 Ocak 1795, 25 Kasım 1795 ve 4 Haziran 1799) mektupları, söz konusu yoğun düşünsel iletişim ve etkileşimi kanıtlamaktadır.

Hegel’in “Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı” adlı yazısı, düşünsel derinliği ve yarattığı geniş etkiden dolayı, aynı zamanda “felsefede ve yazında Alman romantizminin en eski dizge programı” ya da “romantiğin bildirgesi” olarak da adlandırılabilir.

“Alman idealizmi” anlatımı, büyük ölçüde Kant felsefesini içerir ve 1790- 1830 yılları arasına denk düşen zaman dilimini kapsar. Alman idealizmi, yazın ile çok-yönlü ve çok-katmanlı bir etkileşim içinde olmuştur. Bu çok-katmanlı ve derin ilişki, edebiyatın felsefleşmesine ve felsefenin yazınsallaşmasına ortam hazırlamıştır.

Hegel’in “Erken Dönem Yazıları” arasında yer alan ve 1796 ya da 1797’de yazıldığı varsayılan “Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı” adlı yazısı toplam iki sayfadır.

“Alman İdealizminin Dizge Programı”, Hegel estetiğinin, özellikle de Hegel’in yazın kuramına yaklaşımının ve romantik yazın ve felsefe akımının özünün belirginleştirilebilmesi ve kavranabilmesi bakımından ilginç görüşler ve önermeler içermektedir. Dolayısıyla, Hegel’in “Dizge Programı”nın içerik bakımından irdelenmesi, Hegel estetiği ve yazın kuramına ilgi duyan Türk yazın çevrelerinin işine de yarayabilir.

“Dizge Programı”nın yazın ile ilgili bölümünün Türkçe çevirisi şöyle:

“Sözcüğün en üst Platon’cu anlamıyla, herkesi birleştiren ide, güzellik idesidir. Kendi içinde her türlü ideyi kapsayan aklın en üst eyleminin, estetik eylem olduğu ve salt hakikat ve iyiliğin güzellik içinde kardeşleştikleri kanısındayım. Filozof, yazıncı/şair

¹ Söz konusu yazı, ayrıca şu kaynaklarda Hegel’in dışında, Hölderlin ve Hölderlin/Schelling tarafından yazılmış olarak gösterilmektedir. bak.: Friedrich HÖLDERLIN: “Werke/Briefe/Dokumente”; (içinde); Winkler Verlag, München, 1969. s. 556-558 ve Friedrich HÖLDERLIN/Friedrich SCHELLING: “Das aesthetische Systemprogramm des deutschen Idealismus”; (içinde); Hans-Egon HASS: “Sturm und Drang/Klassik/Romantik II”; C. H. Beck, München, 1966, s. 1654-1656
Bu irdeleme kapsamında “Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı” adlı yazının kim tarafından yazıldığı tartışmasına girmeyi gerekli görmedim. Ancak yazı, yukarıda kimliği belirtilen Hegel’in toplu yapıtlarının birinci cildinde yer aldığından, Hegel’in yazarlığını temel aldım.

kadar estetik duyarlılık taşımalıdır. Estetik duyarlılığı olmayan insanlar, bizim sözde filozoflarımızdır. Tinin felsefesi, estetik bir felsefedir. Estetik duyarlılık olmaksızın, düşünsel derinlik olmaz. ...

Böylece yazın, daha üst bir saygınlık kazanmaktadır; yazın/şiir, ilk başta neydiyse, sonunda da o olacaktır: İnsanlığın öğretmeni. Çünkü artık, felsefe, tarih yoktur; yazın sanatı, bütün diğer bilimlerden ve sanatlardan daha fazla yaşayacaktır.

Aynı zamanda sıkça büyük (halk) yığınlarının duyuşsal bir dine sahip olması gerektiğini iştiriyoruz. Salt büyük yığınlar değil, filozoflar da duyuşsal bir dini gereksinmektedir. Gereksindiğimiz şey, aklın ve yüreğin tek-tanrıcılığı ve imgelem gücünün ve sanatın çoktanrıcılığıdır.

İlkin burada, bildiğim kadar, henüz hiç kimsenin aklına gelmeyen bir ideden söz edeceğim: Yeni bir mitolojiye sahip olmak zorundayız. Ancak bu mitoloji, idelerin hizmetinde olmalıdır; bu mitoloji, aklın mitolojisi olmak zorundadır.

İdeleri estetikleştirmediğimiz, diyesi, onları söylenleştirmediğimiz (mitleştirmediklerimiz) sürece, halk, idelere ilgi duymaz. Bunun tersi de doğrudur, mitoloji akılcılaştırmadığı sürece, filozof, mitolojiden utanmak zorundadır. Bu yüzden, artık aydınlanmışlar ve aydınlanmamışlar birbirlerine ellerini uzatmak zorundadır. Mitoloji, felsefileşmek, halk da akılcılaştırmak; felsefe de filozofları duyarlılaştırmak için, söylenleşmek/mitolojileşmek zorundadır. Ancak böyle olduğu takdirde, aramızda ebedi birlik egemenleşir. Hor-gören bakış, halkın bilgeler/filozoflar ve keşişler önünde korkudan titremesi artık hiçbir zaman olmayacaktır. Ancak bundan sonra bütün güçlerin, hem tekil kişilerin, hem de bütün bireylerin her bakımdan eşit gelişmesini bekleyebiliriz.

Artık hiçbir güç, baskı altına alınmayacaktır. Ancak bundan sonra ruhların genel özgürlüğü ve eşitliği yerleşir. Gökyüzünden gönderilen daha yüksek bir ruh, bu yeni dini bizim aramızda yaymalıdır. Bu yeni din, insanlığın en son ve en büyük yapıtı olacaktır."

Alman İdealizminin ve Romantizminin Anahtar Metni Olan Dizge Programı Nasıl Yorumlanabilir?

Hegel, estetik, dolayısıyla da yazın estetiği bakımından şu önemli belirlemeyi yapar: Sözcüğün Platon'cu anlamıyla "herkesi birleştiren ide, güzelin idesidir." Bir başka anlatımla, birleştirici ide, güzele ilişkin idedir. Aklın "her türlü ideyi kapsadığı en yüksek eylemi, estetik eylemdir ve hakikat ve iyilik, güzellikte kardeşleşmişlerdir."

Bu bağlamda Hegel estetiğinin ya da sanat felsefesinin odak noktalarından birinin ülkü (ideal) ve ide kavram çifti olduğunu vurgulamak gerekir. Hegel'in estetik öğretisi uyarınca, ülkü ya da ideal, "akıl idesinin gerçekleş(tir)imidir."

Kant, güzelliği en geniş anlamıyla, "ahlaksallığın simgesi" olarak, bir başka anlamıyla, insan özgürlüğünün görülürleşmesi olarak nitelendirir.² Hegel, Kant'ı biraz daha geliştirerek, akıl idesini tarihsel etkinliği içinde "güzellik" olarak belirler. "Ülkü"yü, akıl

² Kant estetiğine ilişkin ayrıntılı bilgi için: Onur Bilge KULA: "Kant Estetiği ve Yazın Kuramı", Doruk Yayınları, İstanbul, 2008.

idesinin gerçekleştirimi olarak gören Hegel, bu belirlemesiyle, ülkü kavramını var-olan geçekliği değıştirmeye yönelik eylem ile bağlantılandırır. Düşünür, böylece felsefeye akıl idesinin gerçekleştirimi görevini, yazına da akıl idesinin gerçekleştirimi eylemini yazın-sallaştırma ya da anlatılaştırma yükümlülüğünü yükler. Böylece, felsefe ve yazın, eylem kılavuzuna dönüşür.

Filozof ile yazıncı arasındaki benzerlik, Hegel açısından yadsınamaz bir açıklıktır. Düşünüre göre, filozof, en az şair/yazıncı kadar “estetik güce” sahip olmalıdır. “Estetik duyarlılığı” olmayanlar ancak sözde filozof olabilirler. Tinin felsefesi, “estetik bir felsefedir.” Estetik duyarlılık olmaksızın, “düşünsel derinlik” olamaz.

Bu saptamalar, Hegel felsefesinin tözsel özünü ortaya koymaktadır. Hegel felsefesi, asıl olarak estetik felsefesidir.

Tinin felsefesinin estetik bir felsefe olması nedeniyle, yazın, “daha yüksek bir saygınlık” kazanmaktadır. Bütün türleriyle birlikte yazın, başta olduğu gibi, sonda da “halkın öğretmeni” olacaktır. Artık, “hiçbir felsefe ve hiçbir tarih yoktur.” Kapsayıcı bir etkinlik ve felsefe olarak sadece “yazın/anlatı sanatı” vardır. Bu yüzden yazın, “bütün bilimlerden daha fazla yaşayacaktır.”

Yazın kavramını nitelendiren bu belirleyimler, yazına bütün bilimlerden ve diğer sanat dallarından daha üst bir değer ve konum kazandırmaktadır. Bu yaklaşım,

Alman romantik yazın kuramının en belirgin yönlerinden biridir. Romantiklerin “tümel sanat yapıtı” kavramı da bu kuramsal yaklaşımın ürünüdür.

Hegel, sanat ya da estetik tasarımını, erken dönem romantizm, özellikle Friedrich Schlegel (1772- 1829) ve doğal olarak Aydınlanma ülküsü bağlamında biçimlendirir. Aydınlanma'nın “sanat, insanı ve toplumu aydınlatmalıdır” savı, “Dizge Programı”nda “, “yazın/şiiir, her zaman halkın öğretmeni olacaktır!” saptamasında somutlaşır. Böylece, biraz da romantik yazın anlayışına ters olarak, sanata ve yazına insanı sürekli olarak yetkinleştirme ve geliştirme görevi yüklenmektedir. Bu tutum, “akılsal amaçlılık” olarak kavramlaştırılmış ve yerleşmiştir.

Ayrıca, “büyük yığınların ‘duyusal’ bir dine” sahip olmaları gerektiği” söyleminin yaygınlaştığını belirten Hegel'e göre, “salt büyük halk yığınları değil, filozof da duyusal bir dini gereksinmektedir.” Gereksinilen duyusal din, “akıl ve kalbin tek-tanrıclığı, imgelem gücünün çok-tanrıclığı ve sanattır.” Bu duyusal din tanımı, özü gereği, tekil ve kural koyucu bir din olamaz. Nitekim, “imgelem gücünün çok-tanrıclığı” kavramı da dinin sanata kural koyamayacağı düşüncesini pekiştirmek için kullanılmıştır.

Görülebceği gibi, Hegel için söz konusu olan genel bir görüngü olarak dinin birey ve toplum yaşamında başatlaşması değil, “akıl ve kalbin tek-tanrıclığı, imgelem gücünün çok-tanrıclığı ve sanat” anlamında duyusal bir din anlayışının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır.

Hegel, Schelling ve Hölderlin üçlüsünün, hem tekil olarak, hem de birlikte din ve din eleştirisi üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra akıl ve özgürlük kavramlarının tarihsel olarak nasıl gerçekleşebileceği sorunu öne çıkmaya başlamıştır. Sanatın tarihsel işlevi de bu kapsamda değerlendirilir. Bu belirleme uyarınca,

Hegel, sanatı, dolayısıyla da yazını, din düzeyine yükseltmektedir. Sanat ve yazını, din ile eşdeğer tutmakta, hatta dinin estetikleştirilmesi gereğini vurgulamaktadır.

Hegel, "yepyeni bir ide" diye nitelendirdiği şu saptamayı ekler: "Yeni bir mitolojiye sahip olmak zorundayız." Ancak bu mitoloji, "idelerin hizmetinde olmak zorundadır." Ayrıca, bu mitoloji, "akıl mitolojisine dönüşmek zorundadır."

Bu bağlamda her hangi bir yanlış anlamayı önlemek için, hemen belirtmek gerekir: Hegel, akıl idelerinin estetikleştirimi ya da estetikleştirilerek aktarımı ile söylenleştirme/mitolojileştirme kavramlarını eş-anlamli kullanır.

Romantizmin özelliklerinden biri olan "kendi geçmişine yönelik" kapsamında mitoloji kavramı da değer kazanmıştır. Sanat tarafından estetikleştirilen akıl ideleri, Hegel'e, dolayısıyla da Hölderlin, Schelling ve Schlegel'e göre, aynı zamanda din tarafından da "mitolojik/söylensel" olarak dünyayı ve insanı yorumlama ve anlamlandırma sürecinde edimselleştirilmelidir, bir başka deyişle, somutlaştırılmalıdır.

"Akıl mitolojisi", dünyayı ve insanı yorumlama ve anlamlandırmanın her yönden yetkinleşmesine ve kavranılabilirleştirilmesine katkı yapmalıdır. Böylece, akıl ideleri arasında yer alan bireyin özgürleşmesi ve özerkleşimi gibi kavramlar da toplumsal bilincin ve istencin bir parçası durumuna gelebilir. Görüleceği gibi, Hegel, sanat kuramı bağlamında somut bir din eleştirisini geliştirmeye uğraşır.

Düşünür, bu bağlamda şu önermelerin altını çizer: "İdeleri estetikleştirmediğimiz, diyese, mitselleştirmediğimiz sürece, halk idelere ilgi duymaz." Ayrıca, mitoloji, "akılcılaştırılmadığı sürece, filozof mitolojiden utanmalıdır." Bu belirleyime göre, halkın idelere ilgi duymasını sağlamak için, onun kavrayış yeterliliğinin tarihsel arka alanını oluşturan mitolojiyi, halkın geçmişinin ve günlük yaşamının gizemli yönlerini estetikleştirmek gerekir.

Hegel'in din eleştirisi, "ideler estetikleştirilmediği, diyese söylenleştirilmediği/mit-selleştirilmediği sürece, halk söz konusu idelere ilgi duymaz" söyleminde somut, dolayısıyla da kavranabilir olarak açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda Aydınlanma ülküsünü geliştirerek sürdürmekle yükümlü olan filozofun görevi de akıl idelerinin somutlaştırımının ve kavranılabilirleştirilmesinin aracı olan mitolojiyi akılcılaştırmaktır. Sanatın belirlenimi ve ülküsüye, akıl idelerini yaşama geçirerek, somut gerçekliği değiştirmektir. Sanatın ve ülkünün tarihsel belirlenimi de burada yatmaktadır.

Hegel, yukarıdaki saptamasından romantik kuramcılarca ve yazıncılarca da paylaşılan şu çıkarımı yapar. "Artık aydınlanmışlar ve aydınlanmamışlar, birbirlerine ellerini uzatmalıdır."

Hegel, "aydınlanmışlar" anlatımıyla hem Aydınlanma filozoflarını, hem de bu felsefeyi benimseyen ve yaşam tarzı durumuna getiren sade insanları; "aydınlanmamışlar" anlatımıyla da hem çeşitli gerekçelerle Aydınlanma'ya karşı direnen seçkinleri, hem de Aydınlanma'nın ilkeleri ve erekları dışında yaşamlarını sürdüren geniş halk kitlelerini dile getirir.

Yeniden “Dizge Programı”na dönelim. Hegel’in saptamasıyla, “mitoloji, felsefileşmek, halk de akılcılaştırmak zorundadır.” Felsefeye gelince: “Felsefecileri duyarlılaştırmak için, felsefe, söylenleşmek/mitleşmek zorundadır.” Ancak sayılan bu iki koşul gerçekleş-tirdiğinde, toplumsal ve bireysel düzlemde “ebedi birlik” egemenleşebilir.

Bu saptamalardan da anlaşılacağı üzere, Hegel, halkı kazanmak uğruna popülizm ya da halk yardakçılığı yapmaya kalkışmamaktadır. Halk ile bütünleşmenin yolu olarak mitolojinin, diyesi, halkın kolektif bilincinin akılcılaştırmasını, aydınlanmacı söyleyişle, halkın kendi kendini aydınlatması koşulunu koymaktadır.

Bütün bunlar gerçekleş-tikten sonra, Hegel’in deyişiyle, artık “hiçbir zaman aşağıla-yan bakış” da, “hiçbir zaman halkın bilgelerinin ve rahiplerinin önünde kör titremesi” de olmamalıdır. Bir başka ve yalın bir anlatımla, artık aydınlanmışlar, halkı aşağılamayacak, halk da aydınlanmışların önünde korkudan titremeyecektir.

Ancak böyle bir tutum yerleştikten sonra, “bütün güçlerin, hem tekil insanın, hem de bütün bireylerin ‘eşit’ gelişimi” beklenebilir. Bundan böyle “hiçbir güç, baskı altına alınmayacaktır.” Ancak bundan sonra bütün “ruhların ‘genel’ özgürlüğü ve eşitliği” ba-şatlaşmaktadır.

Hegel’in nitelemesiyle, “gökyüzünden gönderilen daha yüksek bir ruh, bu yeni dini kurumsallaştırmak zorundadır. Bu yeni din, insanlığın son en büyük yapıtı olacaktır.”

Bu açıklamalardan şöyle bir sav türetmek olanaklıdır: Hegel’in anılan programatik yazısı, genel bir bakışla, aynı zamanda felsefe ve yazın bağlamında bir “romantik bildirge”, bir başka deyişle, bir “romantizm bildirgesi” olarak da nitelendirilebilir.

Romantizm ile hala sürmekte olan modernizm ve post-modernizm tartışmalarına ufuk açıcı bir yaklaşım geliştirebilmek için, romantizmin ana savlarıyla

Hegel’in “Dizge Programı”nda dizgeleştirdiği düşüncelerini karşılaştırmak yararlı olabilir.

Hegel’in “Dizge Programı”nda geliştirdiği temel önermeleri ana-başlıklar olarak şöyle sıralanabilir:

1. Her türlü güç ve erk kaynağı olan kurum ve yapı, insanlık tarihinin gelişim sürecinde yaratılan “insan ürünü”dür. Bunlar, insan ürünü olmakla birlikte, insanın düşünsel gelişimini etkiler. Dolayısıyla, dış koşulların olumsuz etkilerinin eleştirisi, güncel söyleyişle, “erk eleştirisi”, özgürlük idesinin gelişmesi bakımından önemlidir.

2. Entelektüel dünya, diyesi, düşünürler ya da yazıncılar vb. özgürlüğü, Tanrı’yı (dini) ve ölümsüzlüğü ya da kalıcılığı önce kendi içinde aramalıdır. 3. Birleştirici ide, gü-zellik idesidir. Bütün ideleri kapsayan aklın en yüksek eylemi, estetik eylemdir. Hakikat ve iyilik, güzellik içinde bireşimlenir.

4. Filozoflar da şair ya da yazıncıların taşıdığı, aynı estetik gücü ya da yeterliliği taşımalıdır. Tinin felsefesi, estetik bir felsefedir. Estetik duyarlılık, düşünsel derinliğin güvencesidir.

5. Mitoloji felsefileşmek, halk da akılcılaştırmak zorundadır. Ancak, halk aşağılanma-malıdır. Aydınlanmışlar, halka açılmalı, halkı düşünsel tartışmaya katmalıdır. Böylece,

aydınlanmışlar ile aydınlanmamışlar, diyesi, halk bütünleşebilir ve "ebedi birlik" kurulabilir.

6. Bütün bireyler, eşit gelişim olanağına kavuşturulmalıdır. Hiç kimse baskı altına alınmamalıdır; "genel özgürlük ve eşitlik" ilkesi gerçekleştirilmelidir. İnsanlığın en son ve "en üst yapıtı" olan yeni bir din kurulmalıdır.

Hegel, yukarıda irdelemeye çalıştığım "Dizge Programı"nda dile getirdiği düşünceleri toplam üç ciltten oluşan kapsamlı yapıtı "Estetik Üzerine Dersler"de her bakımdan dizgeleştirir. Söz konusu düşünsel sürekliliği örneklendirebilmek amacıyla, bir bölümü ele almak yararlı olabilir.

Hegel "Dizge Programı"ndan yaklaşık 25 yıl sonra "Estetik üzerine Dersler II"³ adlı yapıtında romantik sanat biçiminin çözümünü hakkında şu görüşleri dizgeleştirmiştir

Romantik Sanat Biçiminin Çözü(nü)mü

Klasik sanat ülküsünün çözümünü sonucunda ortaya çıkan "romantik öge", Hegel'in belirlemesiyle, klasik sanatın bu çözümünü iyice belirginleştirir. Romantik ögenin çözümünde öncelikle "sanatsal etkinliğin ele aldığı ve biçimlendirdiği malzemenin dışsallığı ve rastlantısallığı" söz konusu edilir.

Klasiğin plastik ile ilgili anlayışında "öznel içsellik, dışsal ile öyle ilişkilendirir ki, dışsal, içselin figürünü/biçimini" özgür bırakır.

İçselin kendi içine çekildiği romantikte ise, "dış dünyanın bütün içeriği, kendi özgürlüğü ve tikelliğine uygun olarak var-etme özgürlüğü" kazanır. Buna karşın, "gönlün öznel içselliği anlatının özsel ögesi" durumuna geldiği takdirde, gönlün "yavaşa yavaşa aldığı dış gerçekliğin ve tinsel dünyanın belli içeriği" aynı rastlantısallık özelliğini taşır.

Bu yüzden, "romantik içsel(lik), kendisini binlerce konumda, koşulda, ilişkide, karışıklıkta ve çatışmada, doyumda, kısacası her durumda gösterir"; çünkü, aranan şey, "nesnel, kendi başına ve kendisi için geçerli olan bir içerik değil, romantik içselin kendi öznel biçimlendirmidir; gönlün dışa-vuruş ve algılayış biçimidir."

Dolayısıyla, romantik sanat tarzının anlatılarında/betimlemelerinde "bütün yaşam alanlarının, görüngülerin, en büyük olanın, en küçük olanın, en değerli ve en değersiz olanın, töresel olanın, töre-dışı ve kötü olanın", diyesi, "her şeyin yeri vardır." Bu tarzda sanat "dünyasallaştığı ölçüde dünyanın sonluluklarına yerleşir; bu sonlulukları hoşlanır; onlara eksiksiz geçerlilik sağlar." Sanatçı bu dünyasal sonlulukları olduğu gibi betimlediğinde "kendisini iyi hisseder."

Örneğin, Shakespear'ın yapıtlarında benzer durumlar söz konusudur; çünkü bu yapıtlarda eylemler, "bitimlilik bütünlüğü" içinde gerçekleşir; "rastlantısallıklar çevresine girerek, tekilleşir ve dağılır. En değerli bölgelerin ve en önemli ilgilerin yanı sıra, en önemsiz şeyler, kısacası, bütün durumlar geçerlilik taşır."

³ G. W. Friedrich HEGEL: "Vorlesungen Über Die Aestetik II"; (Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1980). Sözüünü ettiğim bölüm, anılan kaynağın 220-223. sayfaları arasında yer alan "Die Auflösung der romantischen Kunstform" adlı bölümdür.

Hegel'in bu belirlemeleri, Schlegel Kardeşler, Schelling, Hölderlin, Novalis, Jean Paul gibi romantik kuramcı ve yazarların savlarıyla büyük benzerlik taşımaktadır. Ayrıca, bu saptamalar, İsaiah Berlin'in "Romantikliğin Kökleri" (YKY, İstanbul, 2007) adlı yapıtında romantizmin temel özellikleri olarak öne sürdüğü konular ve görüşlerle büyük ölçüde koşutluk göstermektedir.

Hegel'e göre, kısmen kendi içinde bir ağırlığı olan içeriği oluşturan, kısmen de "özerk olarak anlatıya dönüşen" şeylerin/durumların bu rastlantısallığı içinde "romantik sanatın dağılması/ayrışması" belirginleşir.

Bir yanda "ülkü açısından" nesnel gerçeklik, kendisini "düz-yazısal (prozaik) nesnellik" olarak gösterir. Bir başka anlatımla, "tanrısal ve töreseli içeren alışılmış günlük yaşamın içeriği, kendi tözü içinde değil, değişebilirliği ve bitimli geçiciliği içinde" kavranır.

Öbür yanda, "duyumsama ve görüşüyle, esprisinin gücüyle bütün gerçekliğin ustası durumuna yükselmeyi bilen öznel, hiçbir şeyi alışılmış bütünlüğü ve geçerliliği içinde bırakmaz." Öznel, bu alana giren her şeyi "öznel düşüncenin, keyfin ve bilgeliğin/dâhiliğin kendisine verdiği biçim/figür ve konum ile duyumsama ve görü için çözümlenebilir" olmalarıyla doyum duyar.

Bu bağlamda, Hegel'in kanısınca, birincisi, betimleme tarzı, "alışılmış şimdii/anı ve dışsal gerçekliği betimleme tarzına yaklaşan çeşitli sanat yapıtlarının ilkesinden söz etmek gerekir." Söz konusu ilke, genellikle "doğaya öykünme" olarak adlandırılabilir. İkincisi, "modern sanatta büyük bir rol oynayan ve birçok şairin yapıtlarının temel tipini" oluşturan "öznel mizah" söz konusudur. Üçüncüsü, modern zamanda sanatın "kendisinden yola çıkarak" etkinleşmek yeterliliği kazandığı "konum" söz konusu edilmelidir.

Yukarıdaki açıklamalar, "Dizge Programı" ile "romantik sanatın çözünmü" arasındaki diyalektik iliőkiyi ortaya koymaktadır. "Dizge Programı", romantik sanat tarzının düşünsel kökünü oluşturmaktadır. Romantik sanat tarzı, "Dizge Programı"nda dile getirilen erken dönem romantik birikimin, düşünsel ve estetik bakımdan yetkinleştirilmesi ve felsefi bir kurama dönüőtürülmesi sonucu ortaya çıkan "en üst" sanat biçimidir.

Kaynakça

Hegel, G. W. F. (1983). Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus: *Frühe Schriften- Erken dönem yazıları*; Band I, s. 234-235. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag